

GÖZLEM-GÖRÜŞ

SPOR, BİLİM VE TOPLUM: SPOR HEKİMLİĞİNDE ETİK

R. Oğuz ASLAN*

Sporun toplumda önemli bir yeri vardır, çoğumuz öyle ya da böyle, değişik yollardan spor dünyasına girmişizdir. Spor beden ve ruhun birliği demektir ve egzersizden öte anlam taşır. Antrenmanlar ve karşılaşmalar, sporcunun kendisini fizyolojik, entelektüel, kültürel ve ahlaksal yönlerden geliştirmesini sağlar. Amatörlük, kişinin kendisini "bir disipline sokma" biçimi olarak tanımlanabilir ve spora "asil" bir özellik verir. Ancak bu tanımlamalara gölge düşüren ahlaksal ve etik sorunlar bulunmaktadır; ki bu yazıda spor alanında sağlık çalışanlarının spor dünyasına, sporculara ve genelde topluma karşı etik sorumlulukları tartışılarak ele alınmıştır.

İlaçlar ve Spor: Ne yazık ki sporcular, hatta sporla ilgisi olmayan birçok genç anabolizan steroid kullanmakta; sporda başarı ya da atletik bir bedene sahip olmak bir kapsülde ya da şırınganın ucunda aranmaktadır. Sorun anabolik steroidlerle sınırlı da değildir, atletik performans arttırmak için değişik ek besinler, hormonlar yüksek dozlarda kullanılmakta, hatta eritropoetin kullanımını yerine koymak için kan dopingi yapılmaktadır. Bu acı bir çelişkidir, sağlık fizyolojik başarı ve yeteneği doruk noktasına getirmede örnek olması beklenen sporcular, performanslarını "hastalıklı" bir yolla yükseltme uğruna çeşitli yan etkilerle karşı karşıya kalmakta, sağlıklarını tehlikeye atmaktadırlar. Bu "pazarın" bilime, teknolojinin erdeme karşı zaferidir ve sporcu davranışıyla bağdaşmaz, etik değildir. Burada hekime düşen sorumluluk sporcuların ve antrenörlerin eğitimidir. Spor, insanın sınırlarının belirli kurallar içinde keşfidir. "Oyunda kalma" kurallara uygun oynama anlamına gelir. İlaç kullanımının ise kurallara uygun olmadığı açıktır. Hekim, antrenmanların fizyolojik ve biyomekanik ilkelere göre düzenlenmesini ve sporda ilkeleri ve değerleri geliştirmeyi sağlamalıdır.

Sigara ve Spor: Sigaranın yol açtığı epidemik hastalıkların önemi sıklıkla sağlık çalışanları tarafından bile göz ardı edilmektedir. Bir çalışmada 15 yaşındaki 100 000 erkeğin 25 959'unun sigara bağımlılığı sonucu erken yaşta öleceği bildirilmiştir. Son zamanlarda sigara endüstrisi gençlere ulaşmak, sigarayı gençler arasında yaygınlaştı-

mak için sporu kullanmanın etkin bir yol olduğunu düşünerek sporda sponsorluğa girişmiştir. Bu gerçekten üzücü bir ironidir; sağlığı koruyucu ve arttırıcı özelliği olan spor, sağlığa en çok zarar veren maddelerden birinin pazarlama alanı olmuştur. Son olarak üretilen dumansız sigara sporculara yaygın ve hızlı bir biçimde pazarlanmaktadır. Gelecekte de sigara endüstrisinin sporu daha çok kullanması beklenebilir, böylelikle ürünlerinin sağlıklı kişilerce kullanıldığını göstererek, bir yerde kendini "temize" çıkarmaktadır. Sigara endüstrisinin etik sorumluluklarının ayırdın da olmadığı düşünülebilir. Ancak spor ve sigara arasındaki herhangi bir ilişkiye tüm spor hekimliği toplumu karşı çıkmalıdır.

Spor ve Yaralanma: Toplum daha çok spor yapmaya başladığından beri, spor yaralanmaları da artmıştır. Bugün spor yaralanmaları ABD'de birçok enfeksiyon hastalığından daha önemli bir toplum sağlığı sorunu durumuna gelmiştir. Fransa'da tüm çocukluk çağı kazalarının % 11'i spor yaparken olmakta, bu yaralanmaların % 11'i ise hastaneye başvurmayı gerektirmektedir. Okullardaki ciddi yaralanmaların yarısı spor etkinlikleri sırasında olmaktadır. 1986 yılında Ontario'da yapılan bir çalışmada sporla ilgili 1,3 milyon yaralanmanın topluma 663 milyon dolara mal olduğu bildirilmiştir. Spor hekimleri spor etkinlikleri sırasında gelişen yaralanmaların getirdiği yükü ortaya koymalı, bu önemli toplum sağlığı sorununa özgü programlar ve etkinlikler düzenlemelidir. Ayrıca bazı sporlarda yaralanma oranları kabul edilemez yüksekliklerdedir; spor hekimlerinin spor karşılaşmalarına katılanların yaralanma riskini en aza indirmeye yönelik sorumlulukları da vardır.

Aşırı Davranış ve Spor: Toplum daha çok spor yapmaya yöneltirken, sınırdaki bazı davranışları patolojik boyuta vadmıyayı kolaylaştırabiliriz. Buna en iyi örnek kompulsif olarak egzersiz yapanlardır. Bu kişilerin fiziksel görünüşleri ile ilgili sorunları vardır ve egzersiz davranışlarının sonuçları katastrofik olabilir. Genç kadınlarda beden ağırlığı ile ilgili patolojik düzeyde uğraş olduğunda, aşırı egzersiz sağlığı tehdit etmekte, hatta ölümcül olabilmektedir. Bu nedenle fiziksel etkinliklere katılımı yöreklendirirken beklenmedik patolojilere yol açabilme potansiyelimiz olduğunu unutmamalıyız.

* Dr., Adana Amatör Spor Kulüpleri Federasyonu

Spor, Oyun Ahlakı ve Suç: Birçokları için spor toplumsal yaşama bir "ara verme", spor deyimiyle "mola verme" olmaktadır. Yani toplumsal, uygar olarak kabul edilemeyecek davranışlar spor karşılaşmalarında "söze dökülme-sizin" adeta teşvik edilmektedir. Bu amaçla Kanada'da toplumu ulusal karşılaşmalarda ortaya çıkan suç davranış-lara karşı duyarlılaştırmak için bir kampanya düzenlenmiş-tir. Sporda suç oluşturan davranışlarla ve yaralama-yaralanma riskiyle ilgili toplum tartışmaları başlatmak, toplu-mun dikkatini çekmek için spor organizasyonları tarafın-dan iyi planlanmış kampanyalara gereksinim vardır.

Bakış Açısının Yitimi: Sporla uğraşanların çoğu ya-şamlarının önemli bir kısmını sporla geçirmekte, eğitimleri, toplumsal gelişimleri ve olgunlaşmaları için zaman kalmamaktadır. Sonuçta sporcuların çoğu erişkin yaşama uyum yapmada yetersiz kalmaktadırlar. Bu konu özellikle Amerikan spor literatüründe önemlidir. Örneğin sporcu-ların çoğu okulu spordaki başarıları dışında bir şey anımsa-madan bitirmektedir. Bu yönetim eleştirel ve etik bakış açısından uygun değildir, değiştirilmelidir.

Egzersiz ve Toplum Sağlığı: Öylesine teknik tutkunu olduk ki, cerrahi ya da yüksek teknolojinin çözemeyeceği patofizyolojik bir durum olamayacağını düşünmekteyiz. Modern tıbbın, tıptaki, ilaçlardaki, cerrahi yöntemlerdeki gelişmeler ve ilerlemelerin sağlığı koruma ve sürdürmede etkin olduğunu düşünüyoruz. Oysa bu güncel olduğu denli yanlış bir görüş. Örneğin, tüberkülozdan ölüm oranlarının aşılma ve sağaltımı gelişmeden önce düş-meye başladığı, bu düşmeden de değişen toplumsal koşulların sorumlu tutulduğu bilinmektedir. Bu bulgu, sağlıkta "toplumsal determinant" kavramının önemini vurgulamaktadır. Bunu gelişen dünyaya uyarladığımızda, koroner bakım birimlerinden, hastanelerden çok daha önemli olanın temiz su, yoksulluğun azaltılması, yeterli ve uygun barınım yerlerinin sağlanması olduğu söylene-bilir. Oysa çevre koşullarıyla ilgili birçok önemli yönü belir-lemede ağır davranılmaktadır.

Kanada'da toplumun % 60'ı sedanter yaşamı seçtiğini belirtmektedir. Sedanter yaşamın toplum sağlığı üzerine olumsuz etkisi göz ardı edilemez. ABD'de 1984 yılında, dokuz süregen hastalık sonucu ölümlerin % 23,3'ünün egzersiz azlığına bağlı olduğu bildirilmiştir. 2000 yılında toplumun % 20'sinin 60 yaşın üzerinde olacağı düşünülürse, fiziksel etkinliklerin kalp-damar sistemiyle ilişkisinden öte, kişinin hareketliliği ölçüsünde bağımsız yaşayabileceği önem kazanmaktadır. Bu noktada önemli olan, kişinin bir "egzersiz makinesi" haline gelmeden, kendisine uygun, kendisi için anlamını, ne ifade ettiğini bildiği fiziksel etkinlikleri gündelik yaşamıyla bütünleştirerek yapmasını sağlamaktır. Bu arada yaşlılar olduğu kadar, gençler de bu konuda eğitilmeli, okullarda fiziksel eğitim program-ları başlatılmalıdır.

Çocuklar ve Spor: Sporcu çocuklar yaralanma, istis-mar ve spor çevrelerine özgü bir dizi baskıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çocukların ana-babalarının çocuklarının performanslarıyla ilgili patolojik uğraşları, beklentileri

vardır. Sporcu çocuklar 15-16 yaşına ulaştıklarında yaklaşık 10 yıldır antrenman yapıyor olmaktadır. Bu gerginlik ve stres bu çocuklarda konversif reaksiyonların sık görülmesi-nin nedenidir. Ayrıca çocuklarda görülen refleks sempatik distrofinin sanıldığı denli nadir olmadığı ve sporla ilgili yaşanan stres düzeylerini yansıtan "psikosomatik" bir komponenti olduğu ileri sürülmektedir. Sporcu çocuklara karşı tutumların bir tür istismarı olduğu düşünülmektedir. Örneğin, birçok kız sporcu çocuk aldıkları kalorileri hesap-lamakta, yediklerini kısıtlamakta, fazladan bir şey yemele-rinin engellenmesi amacıyla odalarına kapatılmaktadırlar. Düşük performans gösteren ya da yeterli efor gösterme-dikleri düşünülen sporcu çocuklar cezalandırılmaktadırlar. Çocuklar küçük erişkinler değildir, fizyolojik, metabolik, entellektüel ve ruhsal olarak farklıdırlar. Ancak genellikle sporcu çocukların "çocuk" olarak kalmalarına izin verilme-mektedir. Spor organizasyonları çocukların gereksinimle-rini, ilgilerini ve amaçlarını yansıtan programlar geliştiri-melidir.

Cinsiyet ve Spor: Sporda cinsiyet açısından taraf tutulduğunu yadsıyamayız. İlk kez 1928 yılında kadınların 800 metrede Olimpiyat Oyunları'na katılması söz konusu olduğunda, günün bilim ve spor otoriteleri, bunun kadın atletler için çok yorucu olduğunu ileri sürmüşler, tartışmış-lardır. İlk kez 1960 yılında kadınların 800 metreyi bir kez daha koşmasına izin verilmiştir. 1972'de 1500 metre, 1984'de ise ilk kez olimpiik oyunlarda kadınlara maraton koşma izni verilmiştir. Olimpiik oyunlarda, takım oyunlarında da kadınlara erkeklerle aynı fırsatlar verilmemiştir. Kadın voleybol takımı ilk kez 1969'da, basketbol takımı ise 1976'da olimpiik oyunlara katılmıştır. Biz kızlarımızın da sporda zevki yaşamada oğullarımızla aynı fırsatlara sahip olmalarından sorumluyuz.

AIDS ve Spor: Son yıllarda, Magic Johnson'ın basında yer almasıyla sporda AIDS konusu dikkati çekmiştir. Bu tartışma bilgisizlik ve korku ile körüklenmiş, önyargı ile desteklenmiştir. Oysa HIV'in bulaşması için risk spor sahaları dışındadır. Sağlık çalışanları ve eğitimcilerinin görevi AIDS'le ilgili epidemik korku ve yanlış bilgileri düzeltmek, HIV'in spor sırasında bulaşma riskinin çok düşük olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır.

Spor toplumunun kendini iyi duyumsaması, sağlığını düzeltme ve korumasını sağlayan önemli bir güç olabile-cekken, tehlikeli boyutlar da kazanabilir. Hekim olarak, hepimiz bu konuda önemli etik sorunlarla karşı karşıya olduğumuzu bilmeliyiz. Bir spor hekimi ya da sağlık çalış-kanı olarak şu soruların önemli olduğunu düşünüyorum: Benim kararım ya da etkinliğim sporcu için yararlı ya da değerli olacak mı? Spora yararı ya da değeri olacak mı? Benim mesleğime yararı ya da değeri olacak mı? Bu soru-lardan herhangi birinin yanıtı "hayır" ise, bu karar ya da etkinlik "uygun olmadığı" biçiminde değerlendirilmelidir. Spor toplumunda güçlü ve olumlu bir güç ve böyle de kal-malıdır. Sporun madalya ya da zafer kazanmadan öte bir anlamı olmalı, sporun gerçek değeri sonuçtan çok katılım, antrenman ve yarışmadır. Sir Henry Newbolt'un sözleriyle bitiriyorum: "Ödülden öte oyunu sevmek."